

Ключевые слова: элитарная литература, массовая литература, литературный процесс начала XXI века, критерий вкуса, реципиент, литературные иерархии, художественность, жанр, жанрово-тематический канон, бестселлер.

Summary. *Kryvopyslyna A. Mass and elite literature: criteria of differentiation and the problem of taste.* The basic criteria of mass and elite literature differentiation are considered in the article. Particular attention is paid to the matter of readers' taste as an important criterion of quality assessment of modern Ukrainian literature works.

It is accentuated that nowadays it is not possible to distinguish clearly mass and elite literature, because interpenetration of styles, polyphonic genre varieties become more productive, so many modern literary works have features of mass and high art. Coexistence of two types of literature is not static, these are the literary system variables in which each epoch puts its own accents. It could be stated that the concept of elite and mass art acquires a different semantic content depending on the specific cultural and historical conditions, prevailing concepts and views of the scientific community.

Recognition of a certain literary work as an example of an elite or popular literature depends on many factors: the time of writing, the aim of the author, the reader's capabilities, as well as on the peculiarities of the epoch within which the work is assessed. In the context of contemporary literary situation we can talk about aesthetic and art relativity as the main categories of aesthetics and also a relativity of an artistry concept in the literature of the beginning of the XXI century. The article regards the hypothesis that the artistry of modern literature works that satisfies the criteria of elite literature is determined primarily by a striking originality of a creative concept, unusual semantic processing, subtle symbolism, associativity. Such a text is usually «open», it contains a large number of potential, possible meanings, none of which can be dominant because their actualization depends on interpretive strategies. But the artistry in the popular literature depends on the extent of literary work correspondence to a particular formula and stable genre constructions and is determined by the level of meeting the expectations and needs of a mass reader who paid attention to this particular genre.

Keywords: elite literature, mass literature, literary process of the beginning of the XXI century, the criterion of taste, recipient, literary hierarchy, artistry, genre, genre and thematic canon, bestseller.

УДК 81'255

Наталія КАВУН

ТЕОРІЯ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ: ЛЕКСИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізується художній текст як одиниця художнього перекладу, особливості перекладу художнього образу, труднощі перекладу художніх творів. Висвітлено перекладознавчі проблеми лексики крізь призму рефлексії основних літературознавчих підходів.

Ключові слова: художній стиль, художній образ, художній текст, художній переклад, проблема художнього перекладу.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасного літературознавства є художній переклад або ж перекладацька діяльність, що передбачає не лише зіставлення оригіналу й відповідника, осмислення процесу перекладання, але й ряду інших питань, пов'язаних, наприклад, з ідеєю принципової перекладності (Ф. Флора), вивченням корпусу поетичних норм і технік (Дж. Фолен), розмірковуваннями над сутністю національного в літературі (Й. Штрелка, Ф. Штріх, І. Франка) тощо.

Художній переклад відіграє величезну роль в розвитку мови і збагаченні національної культури. Саме завдяки письмовим перекладам художньої літератури людство має можливість ознайомитися з культурними надбаннями інших народів, виникає можливість взаємодії та взаємозбагачення літератур та культур. Звісно ж, що переклади прозових та поетичних творів стають невід'ємною частиною національної культури та літератури. Художній переклад – це «відтворення тексту іншою мовою, перекодування його з мови оригіналу на мову сприймача [2, 81]».

Актуальність теми підтверджується зростаючим інтересом до тексту в його всеохопному значенні, необхідністю всебічного аналізу різних типів представленої в ньому інформації,

зокрема образно-підтекстової, з метою забезпечення якісної перекладацької інтерпретації художніх творів, де така інформація присутня. За останнє десятиліття розвитку української філологічної науки радикально змінилися теоретико-методологічні підходи, а, отже, постала потреба переосмислення багатьох сфер досліджень, у тому числі й теорії художнього перекладу, зокрема лексичної своєрідності літературних творів. Особливо складними для перекладачів постають романи ХХ століття, які належать до символізму, екзистенціалізму, театру абсурду тощо, і характеризуються мовною грою, символізацією, метафоризацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами перекладознавства художнього твору займалися Россельс Володимир Михайлович, Коптілов Віктор Вікторович, Дюришин Діоніз, Попович Антон та інші. Теорія художнього перекладу – найдревніша з теорій перекладу. Навіть сьогодні багато авторів свої теоретичні положення про переклад розробляють у сфері художньої літератури, тобто в поняттях і термінах літературознавства. Ця обставина є цілком закономірною і її наслідком є широке використання методів порівняльного стилістичного аналізу оригіналу твору і його перекладу. Праці в області теорії перекладу художньої літератури Коптілова В. В., Федорова А. В., Казакової Т. А., Корунця І. В., Комісарова В. М. та ін. не тільки зробили вклад у загальну теорію перекладу, але й започаткували розробку його загальнотеоретичних проблем. Аналіз проблем художнього перекладу, що сягає джерел становлення естетичної свідомості в загальноцивілізаційному процесі (див. про історію питання: Копанєв 1972, Гарбовській 2004), ознаменувався в ХХ-ХХІ століттях кардинальним поворотом у бік наукового осмислення і систематизації емпіричних даних. Важливі проблеми комунікативно-прагматичного характеру в застосуванні до художнього перекладу піддавалися аналізу у працях А.В. Федорова, Л.С. Бархударова, Я.І. Рецкер, А. Лілової, А.Д. Швейцера, В.Н. Комісарова, В.Г. Гака, К. Райє, Е. Карі, С. Флоріна, С. Влахова, Н.К. Гарбовського, З.Д. Львівської та ін. Праці авторитетних теоретиків перекладу дозволили встановити специфіку художнього перекладу, пов'язану з емоційно-естетичним впливом на читача, із актуалізацією авторського світобачення і створенням образів, співзвучних задумові автора оригіналу. Важливі висновки і рекомендації з використання образотворчих засобів у художньому перекладі були зроблені перекладачами-практиками, відомими майстрами художнього перекладу Н. Любимовим, М. Лозинським, Л.Гінзбург, Н.Галь, Ю.Яхніною та ін.

Вітчизняні науковці проводять дослідження у галузі загальної теорії перекладу (Р.П. Зорівчак, В.І. Карабан, Т.Р. Кияк, О.І. Чередниченко), теорії художнього перекладу (В.В. Коптілов, Т.Є. Некряч, М.О. Новікова).

Мета цієї студії – увиразнити сучасну літературознавчу парадигму теорії перекладу, дослідити перекладознавчі проблеми лексики крізь призму рефлексії основних літературознавчих підходів. При цьому ми враховували, як паралельні зміни парадигм у літературознавстві зміщують акценти та спричиняють зсуви у підходах у перекладознавчій науці.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі розвиваються науковий, технічний, діловий, мистецький (художній) та інші види перекладу, які виконують різні функції. Одним із найбільш динамічних творчих стилів, який потребує нових наукових досліджень, є художній. Художня мова, яка розрахована на сприйняття і розуміння його на тлі загальнонародної, загальнонаціональної мови, відрізняється від неї тим, що дійсність мови літературного твору – це дійсність цілісного художнього універсуму, внаслідок чого мовні і позамовні (змістові) аспекти художнього тексту злиті воедино значно тісніше, ніж в інших функціональних стилях. Тому закономірності побудови художньої мови пояснюються не граматичними і синтаксичними правилами, а правилами побудови змісту [1]. О. А. Потебня виокремлює три складові частини художнього твору.

Це, по-перше, «зміст (або ідея), відповідні чуттєвому образу або розвиненому з нього поняттю»; по-друге, «внутрішня форма, образ, який указує на цей зміст, відповідний уявленню (яке теж має значення тільки як символ, натяк на відому сукупність чуттєвих сприйнять або на поняття)» і, «зовнішня форма, в якій об'єктивувався художній образ [5, 140]». У художній

літературі велику смислову і виразну роль відіграє вибір слова. У тексті художнього стилю ми часто знаходимо різноманітні тропи, архаїзми, діалектизми, запозичення та інші мовні засоби. Також при перекладі художнього тексту необхідно враховувати його стилістичні особливості. У зв'язку з цим варто згадати працю В.Н. Комісарова «Теория перевода (лингвистические аспекты)», у якій крім висвітлення різних способів опису перекладацького процесу й моделей перекладу автор вводить і визначає поняття прагматичного «надзавдання» й норми перекладу. Учений зазначає, що порівняльний аналіз перекладів дає змогу виокремити не лише мовні елементи, які мають одиничні чи множинні відповідники, але й такі лексичні компоненти тексту, до яких практично неможливо підшукати рівноцінний іншомовний відповідник. Таку лексику він називає безеквівалентною. Вона, за словами В. Комісарова, виявляє себе, як правило, «серед неологізмів, серед слів, що називають специфічні поняття і національні реалії, і серед маловідомих імен та назв, які потребують нового творення оказіональних відповідників у процесі перекладу. Такими є англійські слова *conservationist, baby-sitter, backlog etc* [4, 148]». Дослідник виокремлює різноманітні способи відтворення тієї безеквівалентної лексики, що несе етнокультурну інформацію, чужою для об'єктивної дійсності мови-сприймача в бінарному зіставленні: 1) відповідники-запозичення, які відтворюють форму іномовного слова: *tribalism* - трайбализм, *know-how* - ноу-хау, *impeachment* - импичмент. Такі відповідники створюються за допомогою точної передачі звучання іноземного слова графемами мови-сприймача.

У багатьох випадках оказіональні відповідники, створені таким чином, можуть закріпитися у мові перекладу. Наприклад, українські відповідники до англійських слів *London* – Лондон, *Wall Street* – Уолл-стріт, *pop-art* – поп-арт, *strip-tease* – стриптиз, *General Motors* – Дженерал моторс та ін.

2) Калькування – відтворення морфемного складу чужого слова чи складових словосполучення у мові перекладу: *people of good will* – люди доброї волі та ін.

3) Відповідники-аналоги – відтворення семантико-стилістичних функцій мови-джерела іншомовним аналогом. Скажімо, перекладаючи казку Івана Франка «Вовк війтом», канадська перекладачка Марія Скрипник передала реалію «війт» канадським аналогом «*a geeve*» – голова сільської чи міської ради в Канаді.

4) Відповідники - лексичні заміни, створені для передачі значення безеквівалентного слова в контексті за допомогою одного із видів перекладацької трансформації, заміну реалії, яка в тексті оригіналу функціонує не стільки у прямому значенні, як у переносному, реалією, що виконує подібну функцію в мові перекладу.

5) Опис – вживання описового звороту для відтворення реалій оригінал: *landslide* – перемога на виборах переважною більшістю голосів, *brinkmanship* – мистецтво проведення політики на межі війни, *coroner* – слідчий, який проводить дізнання в разі насильницької або раптової смерті. *следователь, проводящий дознание в случае насильственной или скоропостижной смерти.*

Отож, значення безеквівалентних слів у конкретних контекстах передаються досить успішно засобами мови перекладу.

В українському літературознавстві проблему реалій і перекладу досліджує Роксолана Зорівчак. Реаліями вона називає ті лексеми і вирази, які є носіями етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-реципієнта. У її книзі уточнено класифікацію способів відтворення семантико-стилістичних функцій таких реалій засобами мови перекладу. Вона виокремлює транскрипцію (транслітерацію), гіперонімічне перейменування, дескриптивну перифразу, комбінований спосіб, калькування, міжмовну конотативну транспозицію, метод уподібнення [3].

Вирішення проблеми національного забарвлення можливе тільки при понятті органічної єдності, яка утворюється змістом і формою літературного твору, враховуючи національну обумовленість, життя народу, мову народу, тобто тих даних, що склалися у читачів про фонові знання [6, 380]. А. Федоров вважав, що «передача національного забарвлення знаходиться в найтіснішій залежності від повноцінності перекладу в цілому: а) з одного боку, від ступеня вірності в передачі художніх образів, пов'язаних з речовим сенсом

слів і з їх граматичним оформленням, і б) з іншого боку, від характеру засобів загальнонаціональної мови, вживаних в перекладі [6, 382]”.

Висновки. У час глобалізації роль художнього перекладу як засобу культурного діалогу все відчутніше зростає. У літературознавчому вивченні лексичного аспекту теорії художнього перекладу компаративісти досягли значних успіхів: окреслено способи відтворення семантико-стилістичних функцій реалій засобами мови, запропоновано точні робочі поняття й категорії. Однак наукова проблема, винесена в заголовок нашої студії потребує подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Брандес М.П. Провоторов В.И. Предпереводческий анализ текстов [для институтов и факультетов иностранных языков]: Учебное пособие, 3-е изд., стереотип / М.П.Брандес, В.И.Провоторов. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство: Підручник / В.Будний, М.Ільницький. – К., Вид.Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
3. Зорівчак Роксолана. Реалія і переклад: на матеріалі англomовних перекладів української прози. / Р. Зорівчак. – Львів, 1989. – 216 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз./ В. Н. Комиссаров – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А.А.Потебня. – М.: Изд-во «Наука», 1990. – 181 с.
6. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – М.: Филология три; СПб: Филология фак. СПбГУ, 2002. – 418 с.

Одержано редакцією 18.01.2013 р.

Прийнято до публікації 25.01.2013 р.

Аннотация. *Кавун Н. Теория художественного перевода в современной литературоведческой рецепции: лексический аспект.* В статье анализируется художественный текст как единица художественного перевода, особенности перевода художественного образа, трудности перевода художественных произведений. Исследуются переводоведческие проблемы лексики сквозь призму рефлексии основных литературоведческих подходов.

Ключевые слова: художественный стиль, художественный образ, художественный перевод, проблема художественного перевода.

Summary. *Kavun N. Theory of fiction translation in the contemporary literary reception: lexical aspect.* The fiction text as a unit of translation is being analyzed in the article, also the peculiarities of translation of fiction figure, the difficulties of its translation. The lexical translation problems are considered through the prism of reflections of the main literary concepts.

In the fiction text one may often find different figures of literature, archaisms, dialectical forms, borrowings and other language means. During the translation one should consider its stylistic peculiarities. In the literary researches, the comparativists have found out the ways of reproduction of semantic and stylistic functions by the realias of language. The distinct notions have been suggested. Because of it, the theoretical discourses by O.O. Potebnya, V.N. Comisarov, R. Zorivchak have been analyzed. These researchers have not only described different ways of description of translation process, but also identify the notion of pragmatic “overtask” and unequivalent lexic etc.

Keywords: fiction style, fiction figure, fiction text, fiction translation, the problem of fiction translation.